

Vint anys sense el mur

EFE

PORTADA

Ara fa vint anys, el 9 de novembre del 1989, el món vivia l'inici d'una nova era. La caiguda del mur de Berlín, seguit de l'esfondrament de la Unió Soviètica, posava fi a la divisió bipolar dels anys de la guerra freda. En aquest dossier, EL TEMPS analitza les causes i el desenvolupament d'aquell procés, a més de les conseqüències de la desintegració del règim soviètic, sobretot pel que fa a la modificació de les fronteres i el ressorgiment de les reivindicacions ètniques i nacionals.

El món després del mur

La caiguda del mur de Berlín, el 1989, i l'esfondrament posterior de la Unió Soviètica van fer néixer un nou ordre internacional. El procés de liberalització engegat va anar acompanyat de l'aparició de reivindicacions nacionals i de conflictes violents ací i allà.

Eren gairebé les set del vespre del 9 de novembre del 1989 –ben aviat farà vint anys– quan Günter Schabowski, cap del districte de Berlín del Partit Comunista de l'Alemanya oriental, parlava davant les càmeres de televisió. Ja fos per error –com s'ha dit– o com aquell qui no ho vol, el cas és que Schabowski va deixar anar, en una emissió internacional en directe, que les lleis que impediien als alemanys de l'est de viatjar a l'estranger havien estat derogades “amb efecte immediat”. Tan bon punt aquestes paraules van arribar als televisors de les cases dels ciutadans del Berlín oriental, milers de persones es van llançar contra el mur amb la intenció de passar a l'altra banda. La policia fronterera, desbordada, es veié obligada a aixecar les barreres que impediien l'accés a la part occidental de la ciutat i d'allí a la llibertat.

L'esclat d'eufòria desfermat per la caiguda del mur que, des de principi dels anys 60, partia la ciutat de Berlín en dues meitats, s'estengué per molts més països de l'òrbita soviètica. Aquell clima fou, sens dubte, conseqüència de molts anys de repressió i de domini imposats des de Moscou. De fet, la influència soviètica s'havia escampat per tots els països de l'Europa de l'est sense gairebé demanar permís i, més encara, sense haver rebut el suport incondicional i declarat de la majoria de la població. En aquest context, el règim comunista s'havia perpetuat gràcies a l'amenaça

constant que significava una intervenció del poderós Exèrcit Roig.

Per això, quan el president del Soviet Suprem de la Unió Soviètica, Mikhaïl Gorbatxov, va decidir, aquell mateix any 1989, deixar de banda l'anomenada doctrina Brejnev, els partidaris del reformisme a l'Europa de l'est van veure més possible que mai l'adopció de mesures polítiques i econòmiques de caire liberal. De fet, la doctrina Brejnev havia servit per a justificar la invasió de Txecoslovàquia per part de l'exèrcit rus el 1968. Segons les paraules de Leonid Brejnev –aleshores cap del partit comunista de la Unió Soviètica– pronunciades en la intervenció en un congrés del Partit Comunista de Polònia que es va fer poc després de la invasió, Moscou tenia el dret d'intervenir militarment a qualsevol país de l'òrbita soviètica si adoptava reformes que posessin en perill el règim comunista.

Sigui com vulgui, a l'Europa de l'est les coses s'havien començat a moure d'una manera molt ràpida des d'uns quants mesos abans d'aquell 9 de novembre. La victòria de Lech Walesa i del moviment Solidarnosc a les eleccions parlamentàries de Polònia el juny del 1989, juntament amb el permís concedit per Hongria als refugiats de l'Alemanya oriental perquè poguessin sortir del país i entrar a l'Alemanya occidental, són dos dels fet principals que van impulsar els països de la regió cap a un canvi de sistema. Durant els mesos poste-

EL TEMPS

riors, a banda de Polònia i Hongria, quatre estats més –l'Alemanya oriental, Txecoslovàquia, Bulgària i Romania– empenien tot un seguit de processos democràtics que van menar a l'abolició del sistema de partit únic, l'aparició de noves formacions polítiques i la celebració d'eleccions. Tot plegat –amb l'excepció de Romania– enmig d'un procés caracteritzat per l'absència de violència.

Esclat nacionalista. Així doncs, al llarg dels mesos posteriors a la cai-

L'oposició de Boris Ieltsin, president de Rússia, al cop d'estat del 1991 li va permetre de desbancar Gorbatxov i acomplir la desintegració de l'URSS.

bekistan es configuraven com a nous estats. Poc abans, l'agost d'aquell any, s'havia reconegut també la independència de les tres repúbliques federades de la mar Bàltica: Estònia, Letònia i Lituània.

El procés de transició cap a la democràcia engegat als països que havien format part de la Unió Soviètica, a més dels de la seva òrbita, els va permetre de recuperar una sobirania nacional perduda molts anys abans. De fet, durant molt de temps, el domini comunista havia impedit l'expressió del sentiment nacional de molts dels pobles de la regió. La majoria d'aquests estats, de fet, tot i ser sobirans, havien perdut la capacitat de prendre decisions sobre el propi territori de resultes d'una total subordinació als dictats que arribaven de Moscou. Per això, la recuperació de la sobirania nacional, sobrevinguda amb la caiguda de l'URSS i l'inici del procés de liberalització, va fer aflorar, novament, tot un seguit de manifestacions nacionals i nacionalistes, de conflictes ètnics i de disputes frontereres que, tot i existir des dels anys de la Unió Soviètica, s'havien mantingut silenciats i reprimits. Els principals problemes relacionats amb les minories nacionals que van sorgir, ja des dels primers anys posteriors a la caiguda del mur de Berlín, foren la situació dels tres milions d'hongaresos que vivien repartits entre uns quants països de la zona –sobretot a la regió romana de Transsilvània, a Eslovàquia, a Sèrbia i a Ucraïna– i la de gairebé un milió de turcs que vivien a Bulgària.

Fos com fos, la ràpida transició, des del règim soviètic cap a la independència, va anar acompanyada de complicacions a moltes de les antigues repúbliques sotmeses al règim de Moscou o, si més no, situacions un xic anòmales. Això es va fer es-

pecialment evident en els nous estats d'Àsia central com, per exemple, al Kazakhstan, al Kirguizistan o bé al Tadjikistan, països que es van trobar sorpresos per la rapidesa dels esdeveniments i sense que en el procés hi haguessin intervingut les seves respectives classes dirigents, com tampoc, molt menys encara, la població. Això va fer que en alguns d'aquests estats de nova creació es mantinguessin moltes de les velles estructures, com també els vells hàbits, tant pel que fa a la política interna com a la internacional.

La pervivència de les antigues pautes de funcionament, més pròpies d'un sistema colonial, es van manifestar, sobretot, en el comportament de Rússia vers algunes de les antigues repúbliques soviètiques. Això s'ha fet evident per mitjà de la dependència econòmica i energètica d'algunes d'aquestes repúbliques vers Rússia, a més de la persistència de governs afins a Moscou. De fet, al llarg dels darrers anys, Rússia ha tornat a emergir com l'antiga potència soviètica que procurava controlar tots els recursos energètics de la regió. Una prova són els esforços fets des de Moscou per a bastir i controlar una xarxa d'oleoductes per a gran part del territori de l'antiga URSS, o bé la disputa que el govern rus ha sostingut amb Ucraïna pel pas del gas procedent de Sibèria cap a Europa.

Canvi d'aliances. Una altra conseqüència important de la desaparició de la Unió Soviètica fou els canvis en el joc d'aliances internacionals dels països de l'est amb occident. Molts dels estats nascuts del nou ordre van girar la mirada cap a l'Europa comunitària. És el cas, per exemple, la República Txeca, sorgida de la partició de Txecoslovàquia, i també Eslovènia, estat sorgit de la desinte-

guda del mur de Berlín es va viure un esfondrament dels règims comunistes de l'est i el centre d'Europa, cosa que va implicar la desaparició de la Unió Soviètica. La celebració d'un referèndum per a l'autodeterminació a Ucraïna, el desembre del 1991, obria la porta de la independència, de forma gairebé immediata, a quinze repúbliques soviètiques. De cop i volta, Armènia, l'Azerbaidjan, Bielorússia, Geòrgia, el Kazakhstan, el Kirguizistan, Moldàvia, el Tadjikistan, el Turkmenistan, Rússia, Ucraïna i l'Uz-

Molts conflictes continuen latents perquè els problemes sorgits arran de l'esfondrament de l'URSS no s'han resolt

EL TEMPS

La guerra de Txetxènia ha estat un dels conflictes més dramàtics sorgits arran de la desaparició de l'imperi soviètic.

gració de Iugoslàvia, que ben aviat van mostrar-se interessats a ingressar a la Unió Europea. Més recentment, amb la creació de l'Europa dels 27, gairebé la totalitat dels països fronterers que separaven l'est de l'oest han passat a formar part de la Unió Europea, cosa que ha implicat que l'actual línia divisòria entre Europa i Rússia es trobi, amb no gaire satisfacció per part del Kremlin, molt més a prop de Moscou. Sigui com vulgui, el recel del govern rus encara s'ha

reforçat amb l'expansió de l'OTAN a Europa i, en concret, amb el fet que molts dels països que havien format part del Pacte de Varsòvia siguin avui membres de l'organització atlàntica. En aquest sentit, el debat començat el 2008 sobre el possible ingrés a l'OTAN de dues ex-repúbliques soviètiques, Ucraïna i Geòrgia, ha afegit molta més tensió a les relacions entre Rússia i occident.

La situació creada per la caiguda del mur de Berlín i la fi de la guerra

freda va tenir repercussions molt més greus en alguns dels territoris que havien estat sota la influència soviètica, sobretot en aquells en què es van produir conflictes bèl·lics. Sens dubte, cal destacar, en primer lloc, les guerres que van esclatar a Iugoslàvia; un seguit de conflictes que van sorgir a Eslovènia el juny del 1991, però que van tenir una continuïtat molt més greu en l'enfrontament entre Sèrbia i Croàcia, iniciat aquell mateix any, i, sobretot, en la guerra de Bòsnia, que va començar l'any 1992 i que va deixar un rastre de 200.000 morts. Un altre dels conflictes bèl·lics sorgits arran de la desintegració de Iugoslàvia fou la guerra de Kosovo, en el transcurs de la qual les forces de l'OTAN van obligar Sèrbia a abandonar aquella república, que va assolir la independència definitiva a principi del 2008.

De conflictes armats, tanmateix, no sols en van sorgir a la regió dels Balcans, sinó també dins unes quantes de les repúbliques que havien format part de l'URSS. Un dels primers esclats de violència es produí, fins i tot, abans de la desintegració soviètica. És el cas de la república de Moldàvia, que l'any 1990 va veure com l'exèrcit rus donava suport a la independència de l'anomenada república de Transdnièster. Posteriorment, el 1992, va esclatar un conflicte entre Abkhàzia i Geòrgia, que, tot i la intervenció de les Nacions Unides, no va quedar del tot resolt i que ha arribat fins a l'actualitat. Abkhàzia i Ossètia del Sud són dos territoris de majoria pro-russa que formen part de Geòrgia. L'enfrontament entre aquests territoris fou el detonant que va desfermar la intervenció de Rússia l'estiu del 2008.

A banda aquest conflicte, cal destacar també el de la república de Nagorno-Karabakh, on les milícies armènies, partidàries de la independència, s'enfronten amb les forces de la república de l'Azerbaidjan, de la qual Nagorno-Karabakh forma part des del 1920. Això no obstant, el conflicte més greu que ha tingut lloc en territori de l'antiga URSS ha estat el de Txetxènia. Aquesta república tenia l'estatus d'autònoma dins

Democràcies a mitges

Llibert
Ferri

Periodista

L'ex-president txec Václav Havel, tot un referent de democràcia i valors humanístics, acabar de titllar d'"irresponsable" el seu successor, Václav Klaus, per haver ajornat la signatura del tractat de Lisboa i haver sotmès la Unió Europea a xantatge. Klaus exigeix un afegitó al tractat que garanteixi que els tres milions d'alemanys expulsats dels Sudets en acabar la Segona Guerra Mundial no presentaran cap reclamació de propietats. L'exigència de Klaus té un rerefons nacional-ètnic gens compatible amb l'esperit de drets ciutadans amb què es vol guiar la UE.

Václav Klaus és tot un paradigma de cosmètica democràtica sobreposada. Ara mateix mercadeja amb la cohesió institucional d'Europa, però fa vint anys contemplava escèptic i burleta –des del seu despatx dels serveis d'estudis econòmics de l'Acadèmia de Ciències– els primers brots de revolta a Praga. El monetarisme de Milton Friedman que va aprendre als EUA, en una estada docent pagada pel règim comunista, va seduir Klaus, però no prou per a passar a l'oposició clandestina. Amb la Revo-

lució de Vellut consolidada, Klaus sortí del seu despatx oficial per oferir-se com a guru thatcherià, ultraliberal i privatitzador a la llista democràtica unitària del Fòrum Cívic, fet que Havel va acceptar a contracor. En el discurs del triomf electoral del juny del 1990, Václav Havel prometé tenir molt en compte els drets i les llibertats ciutadanes, com ara la igualtat home-done i l'expressió de la diversitat d'orientació sexual. Doncs bé, Klaus va frenar durant uns quants anys la llei d'unions civils per als homosexuals. Més o menys com li agradaria de fer amb el tractat de Lisboa.

Però en qüestió de drets, els gais i les lesbianes d'Hongria ho tenen més malparat que no els txecs. Quan semblava que tot era dat i beneït i que la llei de parelles de fet entraria en vigor l'1 de gener del 2009, el Tribunal Suprem la va congelar, tot argumentant que la unió de parelles "s'assembla massa al matrimoni". Pitjor encara ho va passar la ciutadania polonesa sota el mandat dels bessons Kaczynski, que es proposaven de despatxar de les escoles el professorat homosexual. A més de l'homofòbia, sobresurten a Polònia els brots de sexisme i de masclisme. Un dels darrers, l'estiu passat, quan la primera cadena de la ràdio pública polonesa va anunciar que no posaria dones davant els micròfons a hores de màxima audiència, perquè les veus femenines no ofereixen la confiança i la credibilitat de les masculines.

De dones al poder, a l'est, sí que n'hi

han arribat, però no totes són demòcrates il·lustrades com la recordada Kazimiera Prunskiene, primera ministra de Lituània. La primera cap d'estat d'un país postcomunista, la presidenta de Letònia Vaira Vike Freiberga, també serà recordada, però per haver impulsat les esmenes constitucionals que garanteixen que l'únic matrimoni possible es l'heterosexual. Cap pressa no va tenir Vike Freiberga, en canvi, per a impulsar el ple reconeixement dels drets civils –a votar, a ser propietari de la terra– dels més de 700.000 ciutadans ex-soviètics ficats en un autèntic apartheid administratiu. Un gueto que els impedeix també de mantenir la identitat cultural i lingüística russa. Entrebancs semblants a aquells amb què han de lluitar cada dia els hongaresos de Transsilvània, i sobretot els d'Eslovàquia.

Al cap de vint anys de la caiguda de tot el teló d'acer, la ciutadania de l'est, tant la integrada a la UE com la que fa cua a la porta, viu immersa en democràcies de baixa intensitat conduïdes en molts casos per ex-buròcrates reciclats, només interessats a parlar d'Europa a l'hora de les subvencions. Era previsible, després d'unes transicions en què han prevalgut referents d'enriquiment més que no pas valors de formació i coneixement. Cinc anys després d'integrar-se en el miratge de l'Europa rica, molts d'aquells satèl·lits de l'URSS viuen capbussats en la crisi del fonamentalisme de mercat. D'aquell capitalisme neoliberal que creen el remei de tots els seus mals, fins al punt de permetre's de deixar a mitges l'aprenentatge de la democràcia.

Rússia, però el novembre del 1991 va declarar-se independent, cosa que va comportar la intervenció armada de Rússia tres anys després. Tot i que l'any 1996 hi hagué un acord de pau, una colla d'atemptats terroristes ocorreguts a Moscou l'any 1999, atribuïts a les milícies txetxenes, van desfermar una nova ofensiva russa. L'anomenada *segona guerra* de Txetxènia va acabar amb la instauració d'un govern pro-rus a Grozni, la capital d'aquesta república.

Sigui com vulgui, la majoria d'aquests conflictes, que en gran part tenen origen en les reivindicacions de les minories ètniques de la regió, continuen latents i mostren com els problemes que van sorgir en esfondrar-se la Unió Soviètica no han estat prou ben resolts. Fins i tot, aquesta situació ha estat utilitzada pels actuals dirigents russos, amb el primer ministre Vladimir Putin i el president Dmitri Medvedev al capdavant, per recuperar gran part del poder i de

la influència sobre el territori dels temps de la Unió Soviètica. La tensió entre Rússia i occident, agreujada per conflictes com ara el de Geòrgia del 2008, l'anomenada *guerra del gas* o la polèmica suscitada per l'intent dels Estats Units, durant l'etapa de George Bush, d'instal·lar un escut antimíssils a l'Europa de l'est, ha fet que es parli d'un retorn a la guerra freda.

Xevi Camprubi